



„ГРАЃАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ“ ЗА РОДОВА РАМНОПРАВНОСТ

Документ за јавни политики во рамки на Првиот форум за родова еднаквост 2016

Автори/ки:

Александра Ничота
Билјана Костова
Даниела Велковска
Ивана Спасиќ
Рубин Аризанкоски
Светлана Мазгалоска Вучетиќ
Снежана Орловиќ Стојановиќ

Менторка:

Афердита Хаџијаха Имери

FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG

ПРОГРЕС
ИНСТИТУТ ЗА СОЦИЈАЛНА ДЕМОКРАТИЈА

„ГРАЃАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ“ ЗА РОДОВА РАМНОПРАВНОСТ

- промена на наставна програма за осмо одделение -

Документ за јавни политики во рамки на
Првиот форум за родова еднаквост 2016

Издавач:

Фондација „Фридрих Еберт“ - Канцеларија Скопје
www.fes.org.mk

За издавачот:

Нита Старова

Лектор:

Снежана Орловиќ

Дизајн на корица:

Контура ДОО

Печати:

Контура ДОО

Тираж на изданието:

???

Copyright:

Friedrich-Ebert-Stiftung

Печатените изданија на Фондацијата „Фридрих Еберт“ не смеат да се користат во комерцијални цели без претходно писмено одобрување од страна на истата.

Искажаните ставови на експертите не мора да соодветствуваат на ставовите на организаторите.

„ГРАЃАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ“ ЗА РОДОВА РАМНОПРАВНОСТ

- промена на наставна програма за осмо одделение -

Документ за јавни политики во рамки на
Првиот форум за родова еднаквост 2016

Автори/ки (по азбучен ред):

Александра Ничота

Билјана Костова

Даниела Велковска

Ивана Спасиќ

Рубин Аризанкоски

Светлана Мазгалоска Вучетиќ

Снежана Орловиќ Стојановиќ

Менторка:

Афердита Хаџијаха Имери

СОДРЖИНА

КРАТЕНКИ	5
ПРЕДГОВОР	6
ДЕФИНИЦИЈА НА ПРОБЛЕМОТ	7
Цел.....	7
Причини за проблемот	8
Тековна состојба на проблемот	9
Докази и извори кои го поддржуваат описот на проблемот.....	10
ОПИС НА ЈАВНАТА ПОЛИТИКА	12
Можни приоди кон решавање на проблемот.....	12
Критериуми за евалуација на опциите.....	13
Опции на политики кои не се претпочитаат.....	14
Опција на политика која се претпочита.....	15
ЗАКЛУЧОК И ПРЕПОРАКИ	17
Препораки до главните засегнати страни	17
Предложени активности и чекори.....	18
БИБЛИОГРАФИЈА	19

КРАТЕНКИ

БРО - Биро за развој на образование

ГО - Граѓански организации

КЗД - Комисија за заштита од дискриминација

МОН - Министерство за образование и наука

МЖЛ - Македонско женско лоби

ОН - Обединети нации

РМ - Република Македонија

СОЖМ - Сојуз на организации на жени

ПРЕДГОВОР

Фондацијата Фридрих Еберт, канцеларија Скопје во соработка со Прогрес Институт за социјална демократија во 2015 година го иницираше проектот “Школа за женски активизам” која ја посетуваа и успешно завршија 25 учеснички, а стекнатото знаење понатаму го пренесоа во рамки на своите организации.

По успешната реализација на Школата за женски активизам, се наметна потреба за надградување на стекнатите знаења и директно учество и влијание во процесот на креирање политики во областа на родовите прашања. Затоа, во 2016 година го создадовме Првиот форум за родова еднаквост, чија цел беше да обезбеди инклузивна платформа за развој и промоција на јавни политики во сферата на родовата еднаквост во духот на вредностите на социјалната демократија. Преку континуирана работа во текот на годината, експертска поддршка, споделување на практични искуства и континуиран дијалог со сите релевантни чинители од академската и професионалната заедница, учесничките и учесниците на Форумот добија можност за подлабоко проникнување во родовите аспекти и креирање на предлози и документи за политики на теми на кои тие самите ги издвоија како приоритет во сферата на родовите проблематики во Република Македонија.

Како резултат на деталната истражувачка работа на трите групи во рамки на Првиот форум за родова еднаквост произлегоа документите за политики на тема

- 1/ Самохраните мајки – жртви на мултиплицирано насилство
- 2/ “Граѓанско образование” за родова рамноправност – промена на наставната програма за осмо одделение
- 3/ Здравствена заштита во затворите во Република Македонија, со посебен акцент на здравјето на жените

Искрено се надеваме дека анализата и препораките содржани во овие документи ќе бидат препознаени и имплементирани од страна на носителите на одлуки во Република Македонија, со што барем во еден сегмент ќе придонесеме кон унапредување на родовата еднаквост, но и родовата сензибилизираност во земјата.

Нийа Сџарова - Фондацијата Фридрих Еберт, канцеларија Скопје

Калинка Габер - Прогрес Институт за социјална демократија

ДЕФИНИЦИЈА НА ПРОБЛЕМОТ

Родовата рамноправност како општествено прашање, за првпат, се третира во 1995 година, на Четвртата светска конференција на ОН за жени одржана во Пекинг. Оттогаш, интеграцијата на родовите аспекти во јавниот живот станува дел од јавните политики. Но, се поставува прашањето, колку таа се спроведува и во кои области. Родовата нерамноправност е тешко да се објасни затоа што, иако е видлива на ниво на јавната сфера, таа потекнува од сферата на приватното и интимното останувајќи длабоко вкоренета во неа. Родовата нерамноправност произведува лесно мерливи форми на репресија на еден род во однос на другиот. Показателите за тоа се идентификуваат преку соодветна анализа, односно преку идентификацијата на присуството/отсуството на родовите аспекти во документите кои се однесуваат на законската регулатива, стратешките документи на РМ, како и во пракса при примена на истите.

Од аспект на образованието, особено е важно колку родовите аспекти се присутни во наставните планови и програми во основното образование во Република Македонија, од причина што, квалитетот на образованието зависи и од квалитетот на учебниците од кои се образуваат учениците и ги стекнуваат своите знаења. Во таа насока МОН има обврска да ја следи Стратегијата за родова еднаквост 2013-2020, но особено Националниот акциски план за родова еднаквост 2013-2016 година, бидејќи во под-областа на образование се предвидуваат и промени во учебниците за основно образование. Сепак, такви промени сè уште не се забележани.

Предмет на интерес на овој документ е учебникот по Граѓанско образование за седмо (осмо)¹ одделение, каде се обработува темата „Човекот, човековите права и одговорности“². Оправдано, се претпоставува дека понудената содржина со само една лекција дадена во учебникот, не им нуди можност на децата да изградат позитивен став кон родовата рамноправност.

Од друга страна, понудената содржина не е родово сензитивна за улогите на различните полови во општеството. Затоа, за менување на перцепцијата за родовите идентитети, потребна е и промена на нивното општествено поимање, чиј почеток најдобро е да биде евидентиран уште од училишните клупи. Поради тоа неопходно е воведување тема/содржина за родова рамноправност и еднакви можности во планот и програмот на Граѓанското образование за осмо одделение.

Цел

Овој документ има за цел да иницира промена на Наставниот план и програма за учебникот по Граѓанско образование за осмо одделение во основното образование преку воведување на содржини поврзани со родовата рамноправност. Со тоа се очекува придонес кон разбивање на постоечките родови стереотипи, предрасуди и родовата дискриминација, особено поради фактот што, бидејќи се поминати скоро две децении од неговата употреба во образованието, содржините во овој учебник се одамна застарени. Истовремено, и Законот за учебници за основно и средно образование³, определува потреба од перманентно унапредување на квалитетот и осовременување на одобриениот учебник, после петгодишна употреба на учебникот од првото издание. По дадениот рок, Педагошката служба може да објави нов конкурс, по претходно мислење од БРО за изменување или дополнувањата на повеќе од 30% на наставниот план и програми.

¹ Учебникот се воведува во употреба кога основното образование во РМ беше 8-годишно. Со воведување на 9-годишно основно образование учебникот по Граѓанско образование се учи во осмо одделение, и така е рефериран низ целиот документ.

² Василевски, К., Угриновски, К., (нема година), *Граѓанско образование - за 7 одделение*, непознат издавач, стр. 34-36.

³ Закон за учебници за основно и средно образование (Сл. Весник на РМ, бр. 98/2008, 99/2009, 83/2010, 36/2011, 135/2011, 46/2012, 24/2013, 120/2013, 29/2014, 146/2015, 217/2015 и 30/2016), чл. 14, став 2.

Имајќи ја предвид комплексноста на материјата, се предлага воведување на 5 часа за родова рамноправност во предвидените 35 часа за Граѓанско образование во текот на една учебна година. Од практичен аспект, во предвидените промени на Наставниот план и програма за учебникот по Граѓанско образование, корисни би биле повеќе примери од секојдневиот живот, разликување на поимите род и пол, родова рамноправност, стереотипи и предрасуди околу улогите на мажите и жените и нивните права, како и примери во кои интердисциплинарно би се опфатила состојбата во општеството, со осврт на правни, социјални, културолошки текови и аспекти, како и компарации со други европски држави.

Причини за проблемот

Во Република Македонија постои очигледно отсуство на сериозна политичка волја за промовирање на концептот за родово еднакво општество. Македонија има индекс на родов јаз од 0,701 и е на 69 место од вкупно 145 земји⁴. Причини се присутните патријархални вредности, јазот во распределбата на општествените добра и моќ, како и маргинализираниот социјален, економски и политички статус и положба на жените. Ова е забележливо и во намалената стапка на активност на пазарот на труд и вработеноста, родовата сегрегација на професиите (на хоризонтално и вертикално ниво), како и пониското учество на жените на позициите на одлучување и моќ⁵. Според податоците од Пописот на населението, домаќинствата и становите во 2002 година, процентот на писменост на возраст 10 и повеќе години, по пол е 49% жени наспроти 51% мажи. Работната сила и учеството на пазарот на трудот и понатаму претставуваат предизвици на кои треба многу да се работи, поради ниската стапка на активност кај жените од 44.7% и на вработеност од 30.9%.

На истото укажува и тоа што од вкупниот број на пратенички места во Собранието на Република Македонија кој изнесува 123, жени има вкупно 43, а во Владата, од вкупно 15 министерски места, само 2 места ѝ припаѓаат на жена. За проблемот укажува и статистиката за економскиот статус, според која во 2011 год⁶, во категоријата на работодавец жените се застапени со 24,8% од вкупниот број на работодавци (наспроти мажите со 75,2%), а загрижувачки е тоа што истиот во 2015 година стагнира⁷, односно бројките се исти од пред 4 години.

Иако Законот за еднакви можности на жените и мажите⁸ го вгради принципот на родова еднаквост во сите области и на сите нивоа во државата, вклучувајќи ја и потребата од подигање на свеста во врска со постоечката стигматизација и маргинализација на жените, нема сомневање дека тој процес треба да започне со едуцирање на населението и тоа уште од најрана возраст.

Образовниот систем во Република Македонија веќе подолго време се соочува со низа реформски зафати кои не ги даваат очекуваните резултати во однос на подобрувањето на квалитетот на образованието.⁹ Наставната програма и план по предметот Граѓанско образование сведочи за

⁴ *Извештај за родова еднаквост 2013*, (2014), Министерство за образование и наука (достапно на: <http://www.mon.gov.mk/index.php/2014-07-23-14-03-24/vesti-i-nastani/174-izveshtaj-2013-rodova-ednakvost>)

⁵ Говор на амбасадор на добра волја на ОН (Ема Вотсон) на специјалниот настан на HeForShe кампањата, Њујорк, 20 септември 2014, (достапно на: (<http://mozilla.mk/2014/09/30/%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%82%D1%81%D0%BE%D0%BD%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82-%D0%B5-%D0%B8-%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%98/>)). веб страна посетена на 04.07.2016

⁶ Анкета за работната сила, (2011), Државен завод за статистика

⁷ Анкета за работната сила, (2015), Државен завод за статистика

⁸ Закон за еднакви можности на жените и мажите (Сл. Весник на РМ, 201/2015)

⁹ „Според меѓународните студии за мерење на постигнувањата во учењето (e.g. PIRLS, TIMSS, PISA) земјата покажува резултати под меѓународните одредници. Од ова може да се заклучи дека системот како целина не е толку ефективен колку што би требало да биде и дека децата во земјата не учат онолку колку што им се способностите. Застарените наставни планови и програми, недостигот од стандарди за следење на постигнувањата во учењето, недостигот од систематско лажување во обука на наставниците, слабата мотивираност на наставниците, лошото опкружување за учење (и во смисла на инфраструктура и во смисла на наставни методи), сите заедно придонесуваат кон слабите постигнувања во учењето“ Извор <http://www.unicef.org/tfyr-macedonia/macedonian/12182.html>

низа примери на погрешни формулации, концептуални проблеми и содржински измествувања кои може негативно да влијаат при изградбата на личноста на младите лица. Што поголемо внимание ѝ се посветува на наставната програма во образовниот процес, толку општеството ќе биде родово поеднакво. За да бидат родово сензитивни, децата уште од најрана возраст мора да бидат изложени на едукација по прашањето на родовата рамноправност и еднакви можности.¹⁰

Тековна состојба на проблемот

По осамостојувањето на Република Македонија и промената на политичкиот систем во државата од еднопартиски во повеќепартиски, граѓанските организации кои ги застапуваа правата на жените активно се вклучија во едукација и освестување за родовата рамноправност и еднакви можности, како и за надминување на стереотипите.

Република Македонија во периодот од 2000-2006 година донесе низа закони кои имаа за цел да ја унапредат родовата рамноправност и еднаквите можности.

- Во 2006 година со донесувањето на Изборниот законик беше внесена квотата од 30% на помалку застапениот пол во листата за кандидати за локални и парламентарни избори¹¹.
- Истата година беше донесен и Законот за еднакви можности на жените и мажите¹².
- На 7 март 2003 година беше формиран Клубот на пратенички во Собранието на Република Македонија, од страна на Пактот за стабилност, со помош на СОЖМ и МЖЛ. Во него, пратеничките, законите ги гледаат од родова перспектива и дискутираат и нудат амандмани и законски решенија земајќи ја родовата димензија предвид¹³.
- Во дополнетиот и изменет Изборен законик од 2016 година, во поднесената листа на кандидати за пратеници и членови на совет на општината и градот Скопје, најмалку 40% од кандидатите му припаѓаат на помалку застапениот пол, и тоа: на секои три места најмалку едно место му припаѓа на помалку застапениот пол и дополнително уште најмалку по едно место на секои десет места¹⁴.
- Во учебната година 2008/2009, започна со примена задолжителното средно образование и на тој начин се овозможи поголем опфат на девојчињата во средно образование што беше посебен проблем во руралните средини, како и кај одредени етнички заедници¹⁵.
- Во 2010 година, БРО донесе концепција за изработка на учебник и Методологија за вреднување на учебник во која, меѓудругото, е нагласена и потребата од родовата еднаквост како основен критериум за вреднување на учебникот¹⁶.

Според претходните податоци на Државниот завод за статистика, на крајот на учебната 2014/2015 година, бројот на учениците во редовните основни училишта изнесува 188.361 што претставува намалување за 1.1% во однос на претходната учебна година. Извор: (<http://www.stat.gov.mk/pdf/2016/2.1.16.06.pdf>) веб страницата посетена на 5.7.2016

¹⁰ The Swedish Schools Inspectorate (<https://www.skolinspektionen.se/globalassets/0-si/09-sprak/the-swedish-schools-inspectorate.pdf>) веб страна посетена на 05.07.2016.

¹¹ Изборен законик, (Сл. Весник на РМ, бр. 40/2006)

¹² Закон за еднакви можности на жените и мажите (Сл. Весник на РМ, 201/2015)

¹³ www.sobranie.mk страницата посетена на 7.7.2016 год.

¹⁴ <http://mzl.org.mk/%D1%83%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D0%B0-%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BE%D0%B4-40-%D0%BA%D0%B2%D0%BE%D1%82%D0%B0-%D0%B2%D0%BE-%D0%B8%D0%B7%D0%B1/>, страницата е посетена на 7.7.2016

¹⁵ http://www.bbc.co.uk/macedonian/news/story/2008/09/080904_macedonia_sredno.shtml посетено на 25.09.2016

¹⁶ Од аспект на промовирање на родовата еднаквост во учебниците (во делот на содржините, прашањата, задачите, илустрациите и другите прилози) Методологија бара учебникот да запази: избегнување на какво и да е (експлицитно или имплицитно) произведување родови стереотипи; надминување на традиционалната поделба на машко-женски улоги во општеството; сензибилизирање за родовата еднаквост, како и човековите права и слободи (избор на професија, политичко убедување, религија итн.); обезбедување, во најголема мерка, подеднакво присуство на машки и женски ликови (илустрации, текстови, анализи). <http://bro.gov.mk/docs/Biro%20za%20obrazovanie%20-%20konceptija%20za%20izработка%20na%20ucebник%20mk%20-%20za%20na%20web.pdf> посетена на 25.09.2016

Сепак борбата против стереотипите сè уште трае. Стереотипите, како феномен, се видливи и во образованието, без оглед на многуте реформи кои се случуваат во самиот образовен процес. Во последните 10 години стереотипите станаа многу повидливи во учебниците, пред сè, од основното образование каде се користи родово нечувствителен (несензитивен) јазик.

Разгледувајќи го учебникот по Граѓанско образование се обрна внимание на степенот до кој жената е застапена во јавната сфера, каква е поврзаноста на жената и мажот со домот и семејството (дали жената се поврзува со домот и куќата, односно се идентификува повеќе нејзината улога на сопруга, мајка, домаќинка, или е претставена и како лик кој е значаен и надвор од домот во сферата на јавното и професионалното докажување), дали родово неутралните реферирања се всушност реферирања на машки род и сл.

Согласно горенаведеното тековната состојба е следна: во учебникот Граѓанско образование, за осмо (8) одделение, од авторите Крсте Василевски и Ксенофон Угриновски и рецензенти: д-р Владо Петровски, Билјана Синадиновска Шотаровска и Татјана Георгиевска, во делот којшто ги разработува 'Правата на жените', на страница 34 пишува: „Во демократските општества мажите и жените се еднакви пред законот. На жените им е дозволено сè што им е дозволено и на мажите. Тоа значи дека во овие земји Универзалната декларација за човекови права важи за сите граѓани подеднакво, независно дали се од машкиот или од женскиот пол, независно од бојата на кожата, јазикот, вероисповедта и сл. Таа не дозволува дискриминација. Женските права се посебни права.“¹⁷

Во делот насловен 'Клучна идеја', којшто го опфаќа делот задолжителен за помнење се потенцира „Женските права се посебни права. Тие се заштитени со повеќе меѓународни документи под покровителство на Обединети нации и го имаат предвид големиот придонес на жената во семејството и во општеството.“¹⁸ Во нив се нагласува дека само почитуваните жени и здрави мајки можат да обезбедат здрави семејства, од што зависи и понатамошниот развој на општеството.

Како резултат на горенаведеното, како примарен проблем се идентификува нечувствителноста на учебникот кој произлегува од наставниот план и програма што може да се забележи од целосно неточното дефинирање на женските човекови права и стереотипното определување на женската родова улога.

Докази и извори кои го поддржуваат описот на проблемот

Една од поголемите слабости на наставната содржина на предметот Граѓанско образование е недостатокот на родовата перспектива, а тоа е повеќе од неопходно поради потребата за поттикнување на интереси поинакви од стереотипно доделените карактеристики на момчињата и девојчињата, за критичко размислување и препознавање на родовите стереотипи, како и за образование за рамноправност. Долгата низа на реформи¹⁹ непотребно го оптоварија образовниот систем, а прашањата значајни за градење на ставови и формирање на личноста, останаа комплетно игнорирани. Во 2014 година, дел од содржините на предметот Граѓанско општество за 8 одделение, предизвикаа медиумски интерес,²⁰ при што големо внимание се насочи кон погрешни формулации, концептуални проблеми и содржински изместувања, додека родовата рамноправност воопшто не беше допрена.

Проблемот со наставните содржини, во одредени учебници од основното образование, беше забележан и во поднесените претставки до КЗД. Имено, две претставки беа поднесени до КЗД

¹⁷ Василевски, К., Угриновски, К., (нема година), *Граѓанско образование - за 7 одделение*, непознат издавач, стр. 34

¹⁸ Ибид, стр.36

¹⁹ Екстерното тестирање, Камбриџ програмата за основните училишта, државната матура, и други

²⁰ <http://24vesti.mk/koj-kje-odgovara-za-nebulozite-vo-uchebnikot-za-gragjansko-obrazovanie>
http://fokus.mk/institutot-za-demokratija-bara-revizija-na-spornite-uchebnitsi/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=institutot-za-demokratija-bara-revizija-na-spornite-uchebnitsi
<http://www.idscs.org.mk/mk/36-novosti/544-sodrzhina-na-uchebnici-po-gragjansko-obrazovanie>

за наставни содржини во учебници²¹ од основно образование. Препораките на КЗД беа во насока дека учебниците не смеат да бидат насочени кон кршење на човековите права и беа дадени препораки до МОН за промена на содржина на учебниците.

Согласно предметот на овој документ за политики (понатму во текстот документ), може да се искористи искуството од нашето непосредно соседство. Имено, во Република Србија веќе е направена родова анализа²² на наставната програма за Граѓанско образование.

Потребата за промена на наставниот план и програма е во насока на препораката во Националната стратегија за родова еднаквост на Република Македонија (2013-2020)²³ за ревидирање на наставните програми и содржини од аспект на родовата рамноправност и еднакви можности, како и за отстранување на стереотипите и предрасудите кои се главните причини за дискриминација на жените/девојчињата изразена низ содржините, кои пак значително влијаат врз нивната професионална ориентација во понатамошниот образовен процес.

²¹ Македонски јазик и Запознавање со општеството

²² Đorić, G., Žunić, N., Obradović-Tošić, T., (2010), *OBRAZOVANJE ZA RODNU RAVNOPRAVNOST - Analiza nastavnog materijala za Građansko vaspitanje*, UNDP

²³ Национална стратегија за родова еднаквост 2013 – 2020.

ОПИС НА ЈАВНАТА ПОЛИТИКА

Можни приоди кон решавање на проблемот

Содржината на учебниците и училишните помагала од 2011 година е анализирана и вреднувана според „Концепција за изработка на учебник и методологија за вреднување на учебниците.“²⁴ При тоа, во делот на содржините, прашањата, задачите, илустрациите и другите прилози определено е дека, од аспект на промовирање на родовата рамноправност во учебниците, треба да:

- се избегнува какво и да е (експлицитно или имплицитно) произведување родови стереотипи;
- се надминува традиционалната поделба на машко-женски улоги во општеството;
- се сензибилизира родовата рамноправност, како и човековите права и слободи (избор на професија, политичко убедување, религија, итн.);
- се обезбедува, во најголема мерка, подеднакво присуство на машки и женски ликови (илустрации, текстови, анализи).

Од аспект на предметот на интерес, учебникот по Граѓанско образование, останува нејасно прашањето како овој учебник добил препорака и се користи во основното образование, кога концептот на родовата рамноправност е многу малку застапен, односно она што е застапено е недоволно јасно и прецизно за да може да се очекува образование на децата без предрасуди кон спротивниот пол и одгледување на генерации родово сензитивни граѓани во нашето општество. Имено, програмата што ја нуди овој предмет има само една содржина („Женски права“)²⁵, која воопшто не е доволна за надминување на родовата стереотипизација.

Фактот што децата се социјализираат од најмала возраст (во предучилишните установи) и се среќаваат со машко-женски односи, придонесува да се размисли дека и таму е потребно вградување на планови и содржини од областа на родова проблематика, но не само преку пилот-проекти како што беше пракса досега. За да се случат вакви промени, почетните чекори треба да се во правец на сензибилизација на воспитниот кадар, односно спроведување на обуки кои би ги зајакнале нивните познавања за родовата рамноправност. Очекувано е тоа да биде тежок потег, но е неопходен за учење на најмалите генерации за родовата рамноправност и еднакви можности.

Како следно можно решение беше разгледана и идејата за спроведување пилот-проекти во основните училишта, што би означувало спроведување вончасовни активности кои доброволно би ги реализирале наставници кои претходно би поминале одредени обуки. На ваквите дополнителни (или одделенски часови) би се изучувале теми кои од различни аспекти укажуваат на родовата нерамноправност и начините за надминување на истата. Овој процес е долг, но оправдан со фактот дека како краен резултат би имале генерации кои ќе градат родово сензитивно општество. проблемот да се реализира ова можно решение е сериозен, ако се појде од претпоставката дека истото не би можело да биде спроведено во сите основни училишта низ државата, бидејќи тоа, пред сè, зависи од сензитивноста на општинските раководни и други кадри, како и од финансиските можности на единиците на локалната самоуправа. Ова е реален и очекуван проблем и за спроведување на идејата за обука на веќе постоечкиот наставен кадар по одредени наставни предмети од областа на општествените науки.

Од овие причини, заложбите за промена на наставните програми и содржини во учебникот по Граѓанско образование за основно образование се оправдани, особено поради фактот што станува збор за задолжителен наставен предмет. Возраста на која се изучува овој предмет е

²⁴ Концепција за изработка на учебник и методологија за вреднување на учебник, (2010), Биро за развој на образованието, Република Македонија

²⁵ Василевски, К., Угриновски, К., (нема година), *Граѓанско образование - за 7 одделение*, непознат издавач.

идеална за разбирање на поимите род и родова рамноправност, и нивно прифаќање. Во тој период девојчињата и момчињата треба да научат дека успешна жена не се станува само со остварување во улогата на сопруга и мајка. Само на тој начин, тие ќе можат да имаат поинакви очекувања едни од други и меѓусебно да се почитуваат подоцна во животот.

Земајќи ги предвид горенаведените претпоставки, а со цел да се идентификува најефикасен пристап за решавањето на дефинираниот проблем, беа развиени три можни алтернативи.

Алтернатива 0 - Задржување на постоечката состојба. Ако децата продолжат да се образуваат од сегашните учебници, не може да има надеж дека ќе има генерации кои своите занимања, професии и улоги во животот ќе ги избираат според своите можности, способности и афинитети, туку според неоправданото разликување на „машко-женски“ работи. Затоа, оваа алтернатива е сосема неприфатлива.

Алтернатива 1 - Промена на наставниот план и наставната програма за предметот Граѓанско образование. Оваа алтернатива бара вградување на концептот на родовата рамноправност во содржините на предметот, што би значело сензибилизирање на децата уште во првите чекори на нивната социјализација.

Алтернатива 2 - Промена на содржините на учебниците по Социологија, во средното образование. Вметнувањето на родовите концепти во содржините на овој предмет можеби е добар чекор, но се поставува прашањето, дали децата кои никогаш претходно не се сретнале со содржини за значењето на родовата рамноправност, можат да развијат сензибилитет по овие прашања на 15-16 годишна возраст, особено се оглед на фактот дека тие веќе имаат поминато одреден степен на социјализација и формирање на идентитет. Според тоа, оваа алтернатива не е идеално решение за постигнување на родовата рамноправност.

Критериуми за евалуација на опциите

Секоја од алтернативите кои се предмет на документот ќе се оценува со оценки од 1 до 3, со тоа што 1 е оценка за најниско ниво (вредност на алтернативата), 2 за повисоко ниво и 3 за највисоко ниво. Онаму каде е тешко да се квантифицираат вредностите користено е групирање на ниски, средни и високи вредности, особено во делот на финансиските импликации.²⁶

Алтернативите се проценети врз основа на следните критериуми:

Опфат на ученици: Во учебната 2014/2015 година имало 17.723 ученици во осмо одделение. Доколку се промени содржината на учебникот, опфатот на ученици ќе се зголеми, бидејќи учебната 2015/2016 година 8 одделение посетувале 21.125 ученици. Со примена на алтернатива 2, пак, бројот на опфатените ученици кои учат од учебникот по социологија во втора година средно образование за учебната 2015/2016 година е 18.822. Произлегува дека најголем опфат на учениците се постигнува со примена на алтернатива 1 и затоа таа алтернатива има и највисоки можни поени 3.

Финансиски импликации: Во рамките на овој критериум, за жал, не можат да се соберат точни бројки поради недостиг на информации колку е цена на чинење при подготовка на нов план и програма или ревизија на истите, цена на пишување на нов/ревизиран учебник како и печатење на учебникот. Претпоставките за финансиски импликации се следниве:

- за задржување на алтернатива 0 нема финансиски импликации.
- за алтернатива 1, финансиските импликации се проценети како „високи“, бидејќи освен новиот план и програма и нов учебник, тука влегуваат и трошоци за обука на наставниот кадар кој е проценет како помалку подготвен да предава родовата рамноправност и еднакви можности. Имено, предметот Граѓанско образование може да се предава од наставници по социологија

²⁶ Податоците за пополнување на табелата се добиени со истражување, а користени се податоци од Статистички преглед: население и социјални статистики од Завод за статистика, анонимна анкета на училиштата за наставниот кадар и непосредни разговори со случајно одбрани ученици од различни училишта во Република Македонија.

и по историја. Наставниците по историја треба да поминат подолга обука и едукација за родова рамноправност и еднакви можности, а со тоа и финансиските средства се зголемуваат.

- за алтернатива 2, потребни се помалку финансиските средства за обука на наставниот кадар, со оглед на тоа што истиот веќе вклучува професори по предметот социологија, а како такви, тие се поподготвени за предавање на содржините поврзани со родови аспекти. Поради тоа оваа алтернатива е оценета со средни финансиски импликации.

Подготвеност на наставен кадар: се однесува на тоа колкав ќе биде опфатот на наставниот кадар кој со примена на одредена алтернатива ќе биде родово сензитивен, а со тоа и подготвен да го пренесе знаењето. Алтернатива 1 е оценета со највисока оценка 3, затоа што со примена на оваа алтернатива се претпоставува дека ќе се сензибилизира и кадар кој не е во потполност родово сензитивен, се мисли, пред сè, на наставниците по предметот Историја, а кои предаваат Граѓанско образование. Алтернатива 2 е оценета со оценка 2 затоа што се претпоставува дека професорите по предметот Социологија се родово сензитивни и како такви нивниот број ќе остане ист т.е. нема да се зголеми бројот на нови родово сензитивни професори со примена на оваа алтернатива.

Степен на изградени ставови на учениците по однос на прашањето на родова рамноправност и еднакви можности: овој критериум за сите алтернативи е проценет исто бидејќи е потребно да се направи подетална анализа за да се утврди влијанието на урбана/рурална средина, како и да се процени до која мерка возраста на учениците и ученичките влијае врз изградбата на нивниот став. Почетна претпоставка е дека децата во основното училиште, сè уште ги немаат во потполност изградено ставовите, па затоа и алтернативата 1 е избрана како најпожелна алтернатива.

Од горенаведените согледувања и проценки прикажани табеларно може да се сумира дека најпожелна алтернатива е алтернатива 1 т.е. промена на планот и програмата за предметот Граѓанско образование за осмо одделение.

Табела 1: Вредности на критериуми

КРИТЕРИУМИ	АЛТЕРНАТИВИ		
	0 - Задржување на сегашната состојба	1 - Промена на предметот Граѓанско образование во 8-мо одделение	2 - Промена на предметот Социологија во 2-ра година
Опфат на ученици	1	3	2
Финансиски импликации	ниски	високи	средни
Подготвеност на наставниот кадар	1	3	3
Степен на изградени ставови на учениците	2	2	2
Вкупно бодови	4	8	6

Опции на политики кои не се претпочитат и зошто

Осврнувајќи се на табелата за анализа на вредностите може да се констатира дека алтернативата 0 е целосно неприфатлива бидејќи содржината на сегашниот учебник по Граѓанско образование за осмо одделение е во голема мерка родово несензитивна. Поаѓајќи од фактот дека современото образование треба да ја насочи и искористи својата моќ за делување кон зголемување на родовата рамноправност во општеството, овој учебник нема содржински капацитет и квалитет да ја постигне оваа цел.

Како аргументи за тоа се посочени содржините на некои конкретни лекции и теми, како што е темата Човекови права, поточно реченицата „Женските права се посебни права, а не човекови права“! Ова реченица внесува сосема погрешно сфаќање на целата тема и со тоа момчињата (ќе) си придаваат поголеми права од девојчињата, градејќи сосема погрешни ставови за родовите политики во општеството. Правата, одговорностите и можностите на учениците и ученичките не треба да зависат од тоа дали тие се родени како машки или како женски, бидејќи родовата рамноправност е заснована врз принципите на човековите права и универзалноста, како и на социјалната правда.

Во оваа содржина, освен поимите предрасуди и стереотипи, не се опфатени други поими од родовиот домен. Површноста и минимизирањето на употребата на овие термини во содржината само по себе кажува до кој степен се игнорира родовиот сегмент во овој предмет.

Учебникот за овој предмет прави дистинкција и доделува машки и женски улоги, занимања, професии, спортски дисциплини, вржи поделба на активности на машки и женски ликови (момчиња и девојчиња), итн. И покрај бројното реферирање на машки ликови од општествено значење и бројни примери со измислени машки ликови, измислените женски ликови на значајна функција се многу поретки. Измислените машки ликови се вработени или со добри бизнис идеи, добра или одлична заработувачка и карактерни особини кои одат рака под рака со неолибералните вредности.

За разлика од машките ликови, женските се прикажани како неснаодливи, неинформирани, жртви на малтретирање, безидејни, неамбициозни итн. Исто така, постои силно претставување на жените во корелација со нивни обврски поврзани со домот и домаќинството. Ваквото прикажување на машки и женски улоги е штетно како за ученичките, така и за учениците, бидејќи ученичките се наведени да мислат дека тие мора да се едноставни во нивната улога да бидат вредни домаќинки, сопруги, добри мајки и сл., додека пак учениците секогаш мора да се најдобри во тоа што го работат.

Ваквото отсуство на родова сензитивност во предметот го ограничува потенцијалот, интелектуалниот и личниот развој, како на ученичките, така и на учениците.

Алтернативата 2 која е понудена како опција е, исто така, неприфатлива од аспект на тоа што според направената анализа опфатот на ученици во втора година гимназија е помал за 2.330 ученици од опфатот на ученици во осмо одделение. Дополнителна причина поради која не се преферира оваа алтернатива е тоа што учениците на оваа возраст се веќе изградени личности, со свои ставови и мислења кои потешко може да бидат променети. Секојдневниот живот, и нивното искуство во традиционалното и патријархално општество на оваа возраст, веќе го има направено своето влијание и образованието не би можело ефикасно да влијае на нивните погледи за значењето на родовата рамноправност.

Опција на политика која се претпочита и зошто

Како што претходно беше напоменато, содржините на учебникот за Граѓанско образование за осмо одделение се застарени, што е забележано како од страна на социолозите, така и од многу други граѓански групи и поединци кои сугерираат и бараат промена на неговата содржина.

Основна цел на промената на содржината на учебникот за Граѓанско образование е родова сензибилизација на учениците и нивно освестување за негативното влијание на стереотипите, предрасудите и дискриминацијата поврзана со родот во општеството. Учениците секојдневно се судираат со разни вредности и начини на заедничкото живеење. Социјалната и политичката историја на нашата земја има силно влијание врз нашите животи денес. Учениците би требало да бидат свесни за ова влијание, редовно собирајќи информации за тековните прашања и дискутирајќи за нив, со што се формира нивното лично мислење, но и се развива чувство за

сослушување на мислењето на другите. Тие мора да бидат свесни за големото внимание на погледите, предрасудите и стереотипите, кои се дел од јавното мислење. Личноста треба да биде свесна за овие суптилни форми на влијание и да делува спротивно од нив и критички да ги рефлектира врз неговите/нејзините избори, а ако е потребно и да ги менува.

Осврнувајќи се на табелата 1 може да се забележи дека има 3 главни причини за тоа зошто се претпочита оваа опција на политика:

1. Опфатот на ученици врз кои ќе има влијание овој процес е поголем во 8 одделение и тоа за 2.330 ученици во споредба со бројот на ученици од алтернатива 2.
2. Втора причина е што подготвеноста на кадарот е послаба во алтернатива 1 за разлика од алтернативите 0 и 2, со што се отвара можност за нивна обука и едукација.
3. Трета причина е што учениците од алтернатива 1 се деца чии ставови се, сè уште, неизградени и полесно може да се влијае врз нивното размислување, додека учениците од алтернатива 2 се веќе повозрасни деца, со изграден став врз кој потешко може да се влијае.

Откако ќе се интервенира во конкретната наставна единица во учебникот, препорачливо е во него да се направи и баланс на бројот на машки и женски ликови, односно еднакво да се промовира присуството на мажите и жената како во јавната, така и во приватната сфера. Учебникот треба да ги земе предвид и аспектите каде, како и зошто искуствата, достигнувањата и придонесот на жените и девојчињата се исклучени од вештините што се ценети во општеството.

Во содржината на предметот, преку конкретни примери и дефиниции, треба да се направи разлика на поимите род и пол, да се дефинираат поимите предрасуди и стереотипи и да се воочи разликата помеѓу овие два термина. Исто така, содржината треба да ги опфати и поимите родова еднаквост и родова рамноправност. Преку разбирањето на родовата диференцијација и родовата дискриминација, ќе им се помогне на учениците да ги разберат и диференцијацијата и дискриминацијата на други полиња. Учениците треба да научат дека женските права се човекови права.

Училиштето треба да биде место каде учениците можат да учат преку искуствата од реалниот живот. На учениците им е потребно практично искуство и можности за обука во училишниот живот, но и да добијат образование кое става акцент на методите кои поддржуваат интерактивно и кооперативно учење. Така ќе постои поголема флексибилност и ќе можат да се земат предвид индивидуалните потреби при учењето. Треба повеќе се практикува фронталната, наспроти интерактивната настава. Учениците треба да имаат индивидуална работа и работа во мали групи, но и можност за пленарни дискусии. Исто така, треба да им биде обезбедена вонучилишна настава т.е. пракса со посета на јавни и државни институции, ГО, итн.

Со цел поуспешно спроведување на алтернатива 1, се предлага да има адекватна подготовка на образовниот кадар кој ќе ја спроведува новата наставна програма по предметот Граѓанско образование за 8 одделение. Да се организираат работилници и семинари за овие наставници кои ќе треба на соодветен начин да им ја презентираат наставната програма на учениците. Оваа тематика е доста чувствителна и многу е важно на вистински начин да им се пренесе на учениците. Затоа се предлага мониторинг од страна на просветен инспекторат за време на наставата.

ЗАКЛУЧОК И ПРЕПОРАКИ

Учебникот по Граѓанско образование за 8 одделение (кој е предмет на анализа во овој документ) е пишуван во учебната 2001/2002 година. Иако според наставната програма пожелно е учебниците да дополнуваат најмногу 30% од својата содржина на секои пет години, во овој учебник досега не е направена никаква интервенција, ниту содржинска, ниту тематска.

Според истражувањата на Кениг²⁷, констатирано е дека најслабата точка при реализација на програмата за сексуално и репродуктивно здравје во основните училишта е токму темата **род**. Од една страна, тоа наложува помалку оптимистично читање на резултатите за напредувањето, а од друга, упатува на тоа дека во сите следни обиди за спроведување на слични програми, неопходно е да се посвети многу повеќе внимание на ова прашање, како при обуката на едукаторите, така и при спроведување на едукацијата со учениците. Воедно, наодите индицираат и интензивно фокусирање кон важноста на познавањето на сексуално преносливи инфекции, што упатува на тоа дека меѓу учениците сè уште доминира традиционалното сфаќање, односно мисконцепцијата дека најважната задача на сексуалното образование е заштитата од нив, додека останатите аспекти се помалку важни и одделени од него.

Препораки до главните засегнати страни

1. Бирото за развој на образованието:

- да го примени истражувањето на експерти кои го разгледувале учебникот и ги забележале аномалиите;
- да се воспостави мултидисциплинарна работна група која ќе работи на спроведување на огласот за пишување на нов учебник;
- да овозможи повеќе време од одобрување на огласот до завршување на финалниот производ.

2. Министерството за образование и наука:

- да го преработи конкретниот учебник, т.е. да подготви и испечати нов учебник кој ќе биде родово сензитивен;
- да се заложи за воведување на теми за родова рамноправност и во други наставни програми за што ќе го задолжи БРО;
- да воведат задолжителна обука за сите наставници за родови прашања, при што тие ќе бидат обучени за примена на надгледни средства при предавањата, видеа, краткометражни и долготражни филмови кои ја обработуваат тематиката;
- да се поканува соодветни експерти - предавачи.

3. Работна група за менување на наставниот план и програма:

- формирање на работна група задожена за промена на наставните планови и програми и вклучување во групата експерти по родови прашања, практичари, социолози, како и инцијаторите на овој документ за политики.

4. Авторите на учебниците:

- во својот тим да вклучат и да консултираат експерти за родова рамноправност и да воведат современи содржини соодветни и лесно разбирливи за возраста на децата.

²⁷ Кениг, Н., (2016), *Евалуација на пилот-проект за образование за сексуално и репродуктивно здравје во општина Центар*, општина Центар, стр. 20

5. Наставниците:

- да бидат поинвентивни, да вклучуваат надворешни гости чија потесна специјалност е родовата рамноправност,
- да посетуваат НВОи кои се занимаваат со заштита на женските права;
- задолжително да следат обуки за родово рамноправност и да поминат процес на селекција, односно сертификација пред да почнат со реализацијата на програмата.

6. Просветниот инспекторат:

- да го мониторира имплементираниот процес во образованието, како и ефектите од примена на препорачаните содржини.

Предложени активности и чекори

Подолу се наведени предложените активности што треба да се преземат за примена на предложената политика, како и очекуваните резултати.

Активности	Резултати
1. Формирање работна група за измена на учебникот по Граѓанско образование во основното образование	1.1. Формирана работна група за измена на учебникот по Граѓанско образование, со вклучени експерти од МОН, МТСП, БРО, ГО, и други; 1.2. Редизајнирање на учебникот и наставната програма; 1.3. Измена на 30% од наставната програма од учебникот Граѓанско образование во основно образование на секои 5 години.
2. Развивање и спроведување програма за обука на наставниот кадар одговорен за спроведување на предметот Граѓанско образование, вклучувајќи го и делот за родово рамноправност	2.1. Вклучување на високо образовни институции за едукација на наставници и социолози, како и на стручен кадар од МОН и БРО; 2.2. Зголемен број на едуцирани наставници и социолози; 2.3. Набљудувања на наставниот кадар кој е одговорен за спроведување на предметот Граѓанско образование на национално и локално ниво од страна на БРО.
3. Организирање јавни дебати за родово рамноправност во образовниот процес и наставни содржини на локално ниво	3.1. Организирани јавни дебати за родово рамноправност на локално ниво; 3.2. Вклучени наставници, социолози, ГО од областа на образованието кои ќе придонесат во промовирање на родовата рамноправност; 3.3. Вклучени високо-образовни институции
4. Објавување Конкурс за автори на теми од родовата рамноправност кои ќе бидат дел од наставната програма по учебникот за Граѓанско образование во основно образование	4.1. Објавен Конкурс за автори од страна на МОН; 4.2. Избор на најдобри автори за теми од родовата рамноправност; 4.3. Учество на ГО и експерти.
5. Организирање кампања за родово рамноправност во образовниот процес и наставните содржини на национално ниво	5.1. Медиумска кампања

За постигнување на предложените активности и очекуваните резултати, неопходна е мобилизација на сите актери во општеството, и тоа: МОН, МТСП, БРО, образовни институции од сите нивоа, ГО, единиците на локалната самоуправа, поединечни експерти, и други.

БИБЛИОГРАФИЈА:

- Анкета за работната сила, (2011), Државен завод за статистика
- Анкета за работната сила, (2015), Државен завод за статистика
- Василевски, К., Угриновски, К., (нема година), *Граѓанско образование - за 7 одделение*, непознат издавач
- Закон за еднакви можности на жените и мажите (Сл. Весник на РМ, 201/2015)
- Закон за учебници за основно и средно образование (Сл. Весник на РМ, бр. 98/2008, 99/2009, 83/2010, 36/2011, 135/2011, 46/2012, 24/2013, 120/2013, 29/2014, 146/2015, 217/2015 и 30/2016)
- Изборен законик, (Сл. Весник на РМ, бр. 40/2006)
- *Извештај за родова еднаквост 2013*, (2014), Министерство за образование и наука (достапно на: <http://www.mon.gov.mk/index.php/2014-07-23-14-03-24/vesti-i-nastani/174-izveshtaj-2013-rodova-ednakvost>)
- Кениг, Н., (2016), *Евалуација на пилот-проект за образование за сексуално и репродуктивно здравје во општина Центар*, општина Центар
- *Концепција за изработка на учебник и методологија за вреднување на учебник*, (2010), Биро за развој на образованието, Република Македонија
- Национална стратегија за родова еднаквост 2013 - 2020
- Национален акциски план за родова еднаквост 2013 – 2016
- Универзална декларација за човекови права
- Đorić, G., Žunić, N., Obradović-Tošić, T., (2010), *OBRAZOVANJE ZA RODNU RAVNOPRAVNOST - Analiza nastavnog materijala za Građansko vaspitanje*, UNDP

Веб страници:

<http://mozilla.mk/2014/09/30/%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%82%D1%81%D0%BE%D0%BD%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82-%D0%B5-%D0%B8-%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%98/>

<http://www.stat.gov.mk/pdf/2016/2.1.16.06.pdf>

<https://www.skolinspektionen.se/globalassets/0-si/09-sprak/the-swedish-schools-inspectorate.pdf>

<http://mzl.org.mk/%D1%83%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D0%B0-%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BE%D0%B4-40-%D0%BA%D0%B2%D0%BE%D1%82%D0%B0-%D0%B2%D0%BE-%D0%B8%D0%B7%D0%B1/>

